

Inhoud

1	Bezegeld en beklonken	9
2	Ameseghinalahu Addis	24
3	De hemelbrug	47
4	De geitenmelker	68
5	Reizen als een vogel	92
6	Oog in oog met Solala	116
7	<i>Animalcula</i> en alomtegenwoordigheid	134
8	Rara avis	148
9	De verenkroon	185
	Bibliografie	201

Bezegeld en beklonken

Met ogen kun je speuren. Soms speur je naar ogen in de nacht. Ik kneep de mijne tot spleetjes terwijl ik mijn hoofd naar het stoffige leem boog. Vormen gleden door mijn blikveld, doorsneden het als de slagschaduw van een tent, roofden stukjes maanlicht.

Het was avond in Ethiopië, een avond waarin de elementen heersten. We volgden een route op de kaart, op zoek naar een vogel van de nacht; het was mijn beurt de schijnwerper te hantieren. De ogen van zoogdieren hebben een zilveren weerschijn, maar die van nachtvogels lichten warmer op. Speurend en dromend volgden we een hobbelig, schitterend spoor op een pad door de tijd. Sterren werden krabbels die de richting duiden, de tijd schommelde in de lichtbundel, de vlakke om ons heen was gehuld in een ebben waas.

De fonkeling van de lamp trok allerhande vliegend spul, maar niet de nachtzwaluw waarvoor we gekomen waren. Vleermuizen ontweken mijn hoofd met een geruisloze zekerheid. Ik werd bestookt door insecten die om me heen flitsten en zich niet-aflattend in de kieren tussen mijn tanden verschansten. Hun smaak, scherp en fruitig, knapte met een zoet-slijmerig bewegen open. Ik spuwde fonkelende slierten die me kortstondig met het aard-

oppervlak verbonden. Het gras rondom me zag bleek van het licht. Mijn blik was gefixeerd op de bewegende vlek die voor onze terreinwagen op en neer wipte en de donkerte peilde. Zelfs het gewriemel van vliegende mieren en motachtige wezens die in mijn broekspijpen gevangen zaten en in mijn kruis vibreerden, kon mijn aandacht niet afleiden.

Dit was geen gewone plek: dit was een tussenoord. De bergen aan weerskanten hadden de frisblauwe kleur van de nacht, ver weg, maar toch dichtbij. Nechisar ('wit gras'), zoals de naam van dit oord in het Amhaars luidt, ademde de kwetsbare bleekheid van alles wat jong, nieuw en onaangetast is. Het rook en voelde naar kleuren die nieuw zijn. Het zou mijn leven veranderen.

Ethiopië lacht en huilt tegelijk. Het is een en al oerlicht en oerbeweging. Het heeft warme laaglanden en onvoorstelbaar koude hooglanden. Het is weelderig groen op sommige plekken en dor en kaal op andere. Het is een vruchtbare schoot die leven baart, maar ook een steriele die de dood voortbrengt. Het getemde en het wilde lopen er dooreen. Het kent feestmalen, maar ook honger. Sommige talen zingen er vrolijk, terwijl andere het uitschreeuwen van woede. Toch kwam het vriendelijk en gastvrij op me over, geduldig en wijs, ondanks de vele stemmingen die het herbergde: van mijzelf, van anderen, van het landschap – zelfs in de rotsen huisden stemmingen.

Op deze hoogte van elfhonderd tot zestienhonderdvijftig meter boven de zeespiegel zweefde de tijd als een vogel, veranderlijk maar toch roerloos, en steeds opnieuw geboren. Hier kreeg de aanduiding 'boven de zeespiegel' een diepere betekenis, die verhaalde van de verbondenheid met de verre zee, van de bewegingen van continenten en oceanen, van de onmetelijke schaal van planetaire proporties en perspectieven – en van onze eigen nie-

tigheid, onze ultieme belangrijkheid en onbelangrijkheid. We bevonden ons ver buiten het bereik van de getemde wereld, tussen onontdekte darwiniaanse geheimen, prachtig oud en Afrikaans.

‘Ogen!’ zei ik.

Van laag bij de grond kwam de glans van ogen, een unieke tweelinggloed van heldere, roodkoper-gouden bolletjes die naast elkaar in de lucht zweefden. We stonden aan de rand van een be-roemde, oeroude vlakte, aan de zoom van haar verschijning, en voor ons, niet ver van een grote struik vandaan, zat een vreemde vogel, roerloos als een traan, onvast en tijdelijk, vliegklaar en nerveus.

Tweëntwintig jaar eerder, op 6 juli 1990, had een onderzoeksteam van Cambridge University zijn opwachting gemaakt op deze tussen de ruggen van de Grote Riftvallei verscholen vlakte. De teamleden – Duckworth, Evans, Safford, Telfer, Timmins en Zewdie – waren naar Ethiopië afgereisd om antwoorden te vinden in en over zijn wildernis. Ze wilden de fouten van hun eigen verstrikt geraakte wereld met ons delen opdat Nechisar niet verstrikt zou raken. Ze begrepen het belang van het onge-repte in het wereldwijde landschap, waar het ijs van een bergtop de bloemen in het dal drenkt, waar rivieren zee, vlinders stuif-meel en bomen lucht worden en waar een barend zebra de bodem voedt met het vocht van haar nageboorte en de jachtlui-paard met haar vlees.

Die lange lijnen van onderlinge verbondenheid brachten met zich mee dat de ontdekking van een libel in Afrika belangrijk was voor de zonneschijn in Londen. Daarom ook was een vleugel van een vogel die bij toeval in het zand werd gevonden iets

van waarde, een moment van vreugde, een boodschap van hoop voor de mens.

Deze wetenschappers waren modern in hun benadering van Nechisar en de natuur, maar hun manier van kijken borduurde voort op de victoriaanse periode, een tijdperk van ontdekkingen, van natuurvorsers met een zucht naar koloniaal avontuur die het als hun missie zagen het leven te onderzoeken en te catalogiseren.

In 1836 was het Britse expeditieschip HMS Beagle in Engeland teruggekeerd nadat het vijf jaar de wateren van het zuidelijk halfrond had bevaren. Onderweg had het talloze plaatsen, vele zeeën en tal van eilanden aangedaan. Het had een betalende gast aan boord gehad, een zekere Charles Darwin, een man met woeste plannen en weldoordachte ideeën die in de loop van de reis tot de natuurvorser van de Beagle was uitgegroeid. Het schip schommelde op het tij in de haven van Falmouth met een wonderlijke vracht in haar ruim: Darwins immense verzameling gewervelde en ongewervelde dieren, zeeorganismen, insecten, fossielen, stenen, planten en vogels – heel veel nieuwe namen, alles rijk verlucht met precieze notities en verslagen over waarnemingen, leefgebieden, distributie, kleuren en geluiden. Tijdens zijn lange, belangwekkende reis was Darwin tot nieuwe inzichten gekomen over de immense variatie in de natuur en had het mysterie van de natuurlijke selectie zich op zijn bedachtzame tong tot antwoorden geëvolueerd.

Tijdens de Ross-expeditie van 1839 tot 1843 naar de magnetische zuidpool had Joseph Dalton Hooker, de assistent-scheepsarts van HMS Erebus, voor de botanische tuinen van Kew nieuwe bloeiende planten, mossen, levermosses, korstmossen en wieren verzameld en gedetermineerd. Hij had dieren en plaatsen een

naam gegeven en de mysteries van eilanden ontrafeld via hun ecologie. Zijn diepgravende ordening van de natuur maakte deel uit van de reisbagage van de nieuwe wetenschappers van Nechisar.

Tussen 1846 en 1850 had Thomas Henry Huxley, de jonge assistent-scheepsarts van het expeditie-schip HMS Rattlesnake, in de oceanen bij Nieuw-Guinea en Australië zeedieren gevangen, ontleed en bestudeerd en nog onbekende ongewervelde zeeorganismen beschreven. De oceanen waren tot leven gekomen als oorden met minuscule doorzichtige soorten, schommelende kwalletjes die met hun oerwaarheden de verbinding legden tussen de verschillende volken aan de randen van nieuwe landen. Ook Huxleys zorgvuldige observaties, schetsen en notities zaten in de reisbagage van de nieuwe wetenschappers van Nechisar.

In 1848 waren Alfred Russel Wallace en zijn vriend Henry Walter Bates zonder veel ruchtbaarheid op persoonlijke titel in de kleine koopvaardijbark HMS Mischief uit Liverpool vertrokken. Met topzeilen die bol stonden van de wind en de verwachtingen waren ze naar Brazilië gevaren, naar zijn grote zee van bomen en nieuwe wezens en specimens.

Zoals paste bij die tijd en die manier van kijken werd er gevangen en gedood, gevild, geprepareerd en getoond. Het was een tijd die het nieuwe inzicht bracht dat een aaneengesloten woud van soorten een zee van soorten wordt die diversiteit en nieuw leven brengt. En zo was het grootste idee uit de geschiedenis van het menselijk denken komen bovendrijven. Het was een lange reis geweest door wouden overal op aarde, een reis van talloze schepen, vaak genoeg ook van eenzame, gevaarlijke, brandende, zinkende schepen – altijd verzamelend, altijd beladen met een woud aan specimens en een oceaan aan gedachten.

Aan de zucht naar kennis die de victoriaanse ontdekkingsreizen en verzamelwoede kenmerkte, voegden de nieuwe wetenschappers van Nechisar een nieuw aspect toe: de oproep tot natuurbehoud. Waar de oude traditie zich op de ontrafeling van de evolutionaire waarheden van ons verleden had gericht, overheerste nu de dringende noodzaak de evolutionaire waarheden van onze toekomst te beschermen. De nieuwe wetenschappers wilden beschermen en behouden. Ze namen niets nodeloos weg uit Afrika, maar gaven het juist iets in de hoop dat de dag van morgen nog op die van vandaag zou lijken, en misschien zelfs op die van gisteren.

Dit waren vogelaars naar mijn hart: onverschrokken, zacht-aardige, empirische reizigers, emotionele, intellectuele onderzoekers die verbonden waren door hun liefde voor de wildernis. Ze waren gepokt en gemazeld in de biodiversiteit, ze lieten zich voortdrijven door verre winden en doelbewust meevoeren op nieuwe stromingen. Ze waren arcadische jager-verzamelaars. Hun jacht bestond uit zoeken, niet uit opjagen. Deze vogelaars bevoeren de schilderachtige landschappen van Wordsworth en Coleridge, het ongetemde en het schone. Ze waren niet slechts wetenschappers, maar ook estheten en dichters met een open blik: dromers, maar ook doeners. Ze wilden een beeld geven van het geheel van de natuur. Ze waren Darwinii op een grote zee.

De Cambridge-expeditie van 1990 duurde drie maanden. De leden observeerden dag en nacht, ze deden punt- en transecttellingen, voerden habitatsurveys uit, zetten netten en vallen, verzamelden specimens, namen monsters en zetten hun bevindingen met zorg en weloverwogen op schrift. Ze ontsloten Nechisar voor de wetenschap.

Deze onderzoekers keken met een vruchtbare, fantasievolle

blik naar de wildernis zonder het vergaren van feiten te verwaarlozen. Zoals een zaadje al zoekend een bloem naar de zon opstuwt, zo ontwaarden deze onderzoekende geesten hun ontdekkingen tot verhaallijnen, waardoor niet-vertelde geheimen die in het leem verborgen lagen aan het licht konden komen en met bonte pracht konden opbloeien.

Ze ontdekten achtendertig grote zoogdiersoorten, inclusief negen waarnemingen van luipaarden en een aanzienlijke populatie Swaynes hartenbeesten (die met uitsterven worden bedreigd), drieëntwintig kleine zoogdiersoorten, waaronder een knaagdier en een vleermuis die nieuw waren voor Ethiopië, driehonderdvijftien vogelsoorten, negenenzestig soorten vlinders, twintig soorten echte libellen en juffers, zeventien soorten reptielen, drie kikkersoorten en talloze planten.

Ze vonden ook de vleugel van een vogel: een kleine, eenzame vleugel, die ze in een bruine zak stopten, niet vermoedend dat die ene vleugel groter zou worden dan alle andere, dat het de beroemdste vleugel ter wereld zou worden. Dit was een vleugel die een brug zou slaan tussen wetenschappers en vogelaars, tussen heden en verleden. Hij zou mensen bijeenbrengen, discussies inspireren, dromen aanwakkeren en een kaart vormen voor ontdekkingsreizigers. Hij zou, net als de zeilen van een houten schip, een koers uitzetten voor mensen die het verleden willen onderzoeken. Deze kleine vleugel zou uitgroeien tot mijn persoonlijke verhaal over vogels kijken.

Op de avond van 3 september reed het Cambridge-team over de vlakte op zoek naar nachtzwaluwen. Hun chauffeur Hans Bayer was een Duitse expat met een Mercedes Geländewagen, een oud voertuig dat door een reiziger in Ethiopië was achtergelaten: niet zo'n nieuw, peperduur ding dat in gelikte tv-pro-

gramma's figureert, maar een authentieke terreinwagen die bij de nieuwe wetenschappers paste, het soort waar je tegenaan loopt tijdens een expeditie, dat deel uitmaakt van de omgeving, net zoals het hout dat je voor een kampvuur sprokkelt. Ze hadden spontaan vriendschap gesloten met Hans in Arba Minch, een stadje in de buurt van het Nationaal Park Nechisar, en omdat het die avond goed weer was hadden ze in een opwelling besloten de diepten van dit bijzondere oord te verkennen. Nechisar was een plek vol onbekende plooiingen waarin vragen en opwindende zaken scholen. Voor een onderzoeksteam herbergt de nacht talloze geheimen. Zijn donkerte is net zo verlokkelijk als het warme briesje dat op zomeravonden zachtjes langs de hellingen optrekt en tot diep in de nacht blijft praten, dat de blaadjes en het licht in beweging brengt terwijl het nieuwsgierig tegen het duister zingt en murmelt.

Het was nachtzwaluwweer. Het wemelde van de nachtvogels, die het licht van de sterren met tussenpozen verborgen en de hemel deden knipogen met de sluiters van ontelbare camera's. Het Cambridge-team reed langzaam een oud smokkelaarsspoor af. Toen hield de auto abrupt stil. In het opgedroogde leem lag een geplette nachtzwaluw. 'Grondleven!' grapt ze, want voor bevlogen natuurbeschermers is grappen maken een manier om de verspilling en treurigheid van een doodgereden dier te verzachten, zeker wanneer het op zo'n rustige weg in de Afrikaanse wildernis ligt. Iemand sprong uit de auto en trok de vogel uit de modder; alleen een afdruk in de bodem herinnerde nog aan het dier. Het lijfje viel uiteen, de veren wapperden op en vervlogen op de warme bries. Eén vleugel bleef echter intact.

Het team had er een gewoonte van gemaakt doodgereden dieren mee te nemen. Ze konden als vergelijkingsmateriaal en

aanvullingen van hun soortenlijsten dienen of de determinatie van een soort bevestigen – iets wat bij waarnemingen van nacht- vogels dikwijls problematisch is en moeilijk gestaafd kan worden. Toen lichtten de ogen van een zoogdier in de verte op en reed de groep weer verder. De vleugel lag in een ongelabelde zak zachtjes heen en weer te wiegen op het gehobbel van de auto.

De volgende morgen onderwierpen ze de vleugel aan een onderzoek. In het prille ochtendlicht oogde hij uitheems, nergens bij horend. Hij was, zoals alle vleugels, prachtig: volmaakt en gestroomlijnd, duidelijk voor de lucht gemaakt, niet voor de modder. De donkere bruintinten van de nacht waren nu een zachter kastanjebruin, de onduidelijke patronen waren versmal- lingen van de handpenbuitenvlaggen geworden, zo veelzeggend als de woorden op een vel papier. Desondanks lukte het niet de vleugel aan de documentatie over nachtzwaluwen te koppelen: hij was nergens in de ornithologische literatuur beschreven. De vleugel was wonderbaarlijk nieuw en onbekend.

In de ochtendhitte ontspoon zich een lange discussie tussen de verwarde, verbaasde teamleden. Algauw was de kamptafel be- zaaid met verslagen en notities, die elkaar als de schubben van een vis op het droge overlaptten. Ze hadden geen gedegen veld- gidsen bij zich die ze erop na konden slaan, maar wel Jacksons nieuwe sleutel tot de Afrotropische nachtzwaluwen, die de klus zo had moeten klaren. Niet dus. De koffie werd koud, buiten zat een mus irritant te zingen, een Afrikaanse maraboe stoorde het gesprek met de dansende schaduw die hij op het tentdoek wierp.

Roger Safford krabde zich op het hoofd. 'Ik kan de grote de- tails op de vleugel niet met iets anders rijmen. En de vleugel zelf is groter dan alle soorten die we hier zien.' Zijn vraag bleef in de lucht hangen.